

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ЈАВНО ЧИТАЊЕ ТАЈНЕ ПОШТЕ

Читање писама Матији Бећковићу од Хомера и Доментијана

„Нема ми писма од Хомера, а мора да ми је писао” – жали се духовито млади Бећковић. То Хомерово писмо је, изгледа, у међувремену стигло и пјесник га је добрано проучио и на њега се ослонио. Као што су му стигла писма и од наших полуписмених и неписмених народних пјевача и усмених приповједача – од наше класике „једине и праве”, што рече Васко Попа, затим од Вука и Његоша, али и од двојице далеких савременика који су се, према Бећковићевој поезији, морали знати – од Дантеа и Доментијана.

Бећковићево поновно откриће „усмености” и поновно налажење велике пјесничке форме од епохалног су значаја, како за његову поезију тако и за српско пјесништво у цјелини. Вјероватно и не знајући, па и не хајући, за Елиотов идеал велике пјесничке форме – идеал неке модерне верзије епа – Бећковић је такву форму створио, и спојио, као мало ко у свјетским размјерама, архаично и модерно. Зато су, према нашем дубоком увјерењу, Бећковићеве поеме свјетски феномен, а не неки епски српски анахронизам, ограничен дијалектом и племенским међама. Међа Вука Манитога је архетип, мит, а не само локална граница. Његова поезија је добила причу, „а кад прича, није ти се дријемало”.

„Сан сваке писмености је да достигне усменост”, вели Бећковић, очито са пуном свијешћу о ономе шта ради и како ради. Али то није подражавана усменост фолклорне традиције, већ усменост до које је дошла модерна писменост и коју су освојили модерни пјесници и приповједачи. Није ли нешто од тога напора уочено код Настасијевића, па код Растка Петровића, о Васку Попи да и

не говоримо. Наћи ћемо међу пјесмама Ива Андрића бугарштицу, а наслови његових романа најчешће су шестосложни одсјечци (*На Дрини ћурија*, *Травничка хроника*, *Проклећа авлија*), као други чланак епског десетерца, а једном (*Госпођица*) то је четворосложни одсјечак, као први чланак истога стиха. Та тенденција поновног тражења усмености карактеристична је не за неке анахроничне пјеснике, већ за пјеснике авангарде, и то оне највеће (Иво Андрић, Момчило Настасијевић, Растко Петровић и касније Васко Попа).

Ову тежњу ка идеалу нове усмености прати још од авангарде тенденција ка рушењу граница између поезије и прозе, па се, према нашем мишљењу, Бећковићева поезија не може тумачити без помоћи критичко-теоријске апаратуре коју примјењујемо при тумачењу прозе. Сам Бећковић је записао да његове поеме имају несумњиву „сродност са архаичном приповетком”.

Несумњива је, барем за нас, и Бећковићева оријентација на туђи говор и туђи глас, па је илузија усмености посљедица те оријентације на глас другога. Ево нас у самом срцу теорије прозе. Претходна реченица је сажетак полемике Михаила Бахтина са Борисом Ејхенбаумом поводом поетике сказа, изложене у књизи *Проблеми ѿоеишке Досијоевскоџ*. Бећковићеве поеме имају своје нараторе и своје фокализаторе, оне су посредоване, као модерни роман или приповијетка. У њима се често чују, па и боре, два и више гласова, што је највидљивије у поеми „Богојављење”. У истој пјесми два се гласа равноправно боре за двије истине, чинећи од једне пјесме двије, па јој и наслов гласи „Двије пјесме”. Први глас је носилац херојске, епске истине:

*А вазда смо џинули да не би умирали,
Имали срце ѿа џубили џлаву,
Имали среће ѿа млади џинули*

а други је у знаку страха од смрти и борбе за преживљавање и чување главе и живота, у знаку стиха:

Слађа је балеџа од смрѿи.

Матија Бећковић је направио чудо: учинио је поезију, за коју се вјерује да је монолошки једногласна, вишегласном и драматичном. А то је и код нас, и у свјетским размјерама, ријеткост. И то је Бећковићев коперникански преокрет. По томе му је понекад, као у поеми „Субота”, близак Љубомир Симовић.

То унутрашње вишегласје чини Бећковићеве поеме драматичним и врло тешким за конвенционално рецитоване и читање. Зато

је Бећковић и пјесник, и аед, и рапсод, и глумац, и редитељ, и човјек-позориште. То није само наш налаз, нити је то само резултат његове несумњиве глумачке даровитости, већ је и израз природе његове поезије, израз њенога вишегласја.

Бећковић има огромно повјерење у језик и језичко памћење и способност да то памћење пробуди у језику. Један његов рани стих духовито упозорава:

Чувај се малокрвне речи и њехладе.

Он контролише и обуздава десетерац, градећи на фону десетерца свој слободни стих веома је отворен за фразеологизме, који по правилу у себи скривају неко митско значење. Отворен је за говорне жанрове: за клетву, изреку, лелек, тужбалицу.

У ком год правцу се крене кроз Бећковићеву поезију, наиђе се на очев гроб кога нема и који је зато свуда. Најлакше је ући у Бећковићеву поезију преко очевог кенотафа, односно преко теме очинства. Одсуством оца обиљежени су чак и релативно „неутрални” стихови:

*Дејте није умело да сјава,
Јер није имало од коџа да научи.*

Ма колико ова два стиха звучала алогично – како се то неко од неког научи спавању – и емотивно неутрално, заправо су потресни: дјечја несаница долази од очевог одсуства. Један младалачки стих гласи:

У њуђини њузи ѓроб моџ оца свира.

Касније ће се ова тема развијати кроз мноштво варијација и добијати митско, библијско и религијско значење. Тема очинства изазива и тему синства. Син вапије са свога распела:

*Защшо си ме оставио оче?
А ошац њоручује из ниџдине и безѓробнищива:
Немој ме оставиши, сине.*

Страх, а посебно страх од остављености, универзалан је; својствен је чак и духовима мртвих. Када дух мртвог оца влада пјесничком сценом, не налазимо ли се то у Шекспировој близини? Зашто тако не бисмо читали Бећковића?

Архетип завађене браће, тема људских костију као чувара душе, тема гроба и сахране, односно права на гроб и сахрану – све нас то опет води Хомеровом писму и трагичару Софоклу, који је скупљао генијалне мрве са Хомерове софре и чија Антигона приклања своје понашање, па и живот, божанским а не земаљским законима, као што је то чест случај и у Бећковићевој поезији.

Моћна је и тема мајчинства – архетип мајке – у Бећковићевој поезији. Повезана је са темом одрастања сина, сирака – архетип сирочета – и са темом наглог зријевања:

*Ниси ти више мали
До године ћеш у школу.
Дај више буди чоек
Алал му мајка.*

Бећковић развија цио један породични роман. Тема љубави везана је за Веру Павладољску, па онда и тема љубави и смрти, односно мртве драге, што ће љубавну пјесму превести у молитву. Има он и једну сасвим кратку љубавну пјесму која носи назив „Молитва“:

*Уђи у моје очи
Пре неџо што их склоћим
Да те под шрејавицама чувам.*

Бећковићева љубавна поезија врхуни у молитвеној поеми „Парусија за Веру Павладољску“.

У тој поеми молитви за спас и васкрсење, односно за присуство Vere Павладољске, пошто је свака парусија Христово присуство. Поезијом се васкрсава, па ње – Vere Павладољске – „више има откад само сија” кроз звук и поезију. Почетни стих, Бранков цитат:

Ње више нема, што је био звук

преображава се на крају у поетску визију да ње највише има од кад се поезијом преселила у звук, чиме јој је обезбијеђено присуство у звуку васкрсењем у пјесми.

„Парусија за Веру Павладољску” је религијско-молитвено крило љубавног триптиха поема „Вера Павладољска”, „Кад дођеш у било који град” и „Парусија” и љубавно крило религијско-молитвеног триптиха „Господе помилуј”, „Учини ми љубав” и „Парусија”. Она спаја и уједињује два типа Бећковићевог пјевања – љубавно и молитвено.

Говор о Бећковићевој пјесми као молитви неодвојив је од Хиландара и Богородице Тројеручице. Много тога је пјесник нашао на „свом најдоњем камену”, у Хиландару и српском гнијезду свијеном у Богородичином крилу, под заштитом Богородице Тројеручице. Хиландар је двоструки храм: манастир и Језик-црква. Обје те грађевине подигла је рука првог српског пјесника, језикословца и свеца – Светога Саве, на длану треће руке Матице Мајке Хиландарске, а преко ње – Богородице Тројеручице – српска поезија је успоставила директну везу са великим пјесником, иконописцем и композитором Јованом Дамаскином, а та веза је све живља и траје до дана данашњега. Бећковић је до сада испјевао триптих пјесама о Богородици Тројеручици: „Богородица Тројеручица”, „Трорука чудотворка” и „Богородица Тројеручица заштитница српских песника”. Можда је ту темељ његовог новијег молитвеног пјесништва.

Бећковић није пријавио своју тајну преписку са Доментијаном, али смо га „уватили”: препознали смо, наиме, поступак „плетенија словес” у неколиким његовим пјесмама. Молитвена поезија је такође дио те „преписке” и живе везе са нашом средњовијековном традицијом, коју су у XX стољећу успостављали већ Ракић, Дучић и Бојић, па Настасијевић, Попа, Павловић и Симовић, и млађи: Ного, Тешић, Сладоје. Бећковићево мјесто је особено и препознатљиво.

Јединство Бећковићевог молитвеног и љубавног пјевања види се и из молитве Богородици „Учини ми љубав”. Љубав је божанске природе, она је мјера Божијег присуства:

Љубави има и колико Бога.

Богородица је биће љубави. Зато се љубав од ње моли. Рефрен молитве „Господе помилуј” јесте дистих:

*Моли џе душа само џеби знана,
Још неначеџа а исџрејадана.*

Молитву Господу упућује испрепадана душа, уплашена за будућност свијета који се налази пред опасношћу апокалипсе, јер „непоменици ума огубана / таркају испод гаравог казана”. Пјесник се моли за свако биће и ствар, за сваки дио копна и воде:

*Госџоде, џомилуј џреко живих рана,
свих конџиненаџа и свих океана.*

Једина нада је у Господу који може све да помилује и да спасе своју творевину. Он је, за Бећковића, као и за Доментијана,

једини Песник, па је поема „Слава теби Боже” испјевана у славу Јединога Песника и Његове Творевине.

По споју трагичног виђења историје са хумором и митом, по осјећању за језик, по универзалности и дубини значења, по вертикали успостављеној од јама и караказана, од подземља па до астралних простора, по чему је близак Дантеу, по споју љубави, смрти, молитве и васкрсења, Бећковићева поезија досеже универзалне димензије, а остаје наша и присна, увијек од првог стиха препознатљива као Бећковићева.*

* Беседа изговорена приликом доделе Награде „Иво Андрић” Андрићевог института Матији Бећковићу за животно дело, у Вишеграду, 8. јануара 2016. године.